

Rabia Şeyda Aydın

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sivas/Türkiye
Master Student, Sivas Cumhuriyet University/Faculty of Education/Guidance and Psychological Counseling, Sivas/Turkiye

eposta: rseydaaydn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0862-4585> - RorID: <https://ror.org/04f81fm77>

Hakan Sarıçam

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sivas/Türkiye
Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University/Faculty of Education/Guidance and Psychological Counseling, Sivas/Turkiye

eposta: hakansaricam@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8723-1199> - RorID: <https://ror.org/04f81fm77>

Büşra Yıldırım

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sivas/Türkiye
Master Student, Sivas Cumhuriyet University/Faculty of Education/Guidance and Psychological Counseling, Sivas/Turkiye

eposta: busrayldrm12@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0002-0217-1781> - RorID: <https://ror.org/04f81fm77>

Atıf/Citation: Aydın, R. Ş.-Sarıçam, H.-Yıldırım, B. 2024. Hayata Nasıl Bakıyoruz: Özgür İrade ve Spiritüel İyi Olma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, 216-241.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1435061>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	12.02.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	20.05.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2024

HAYATA NASIL BAKIYORUZ: ÖZGÜR İRADE VE SPİRİTÜEL İYİ OLMA¹

Öz

Araştırmacılar uzun süredir insan davranışının özgür irade tarafından yönlendirildiğini varsaydılar, lakin kültürel özelliklerin ve inançların davranış üzerindeki etkisini fark etmeye başladıklarında, özgür iradeye bakış açıları değişmeye başladı. Artık sadece nedenlerin izini

¹Bu çalışmanın bir kısmı, 23. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde (13-15 Haziran 2022, İstanbul Kültür Üniversitesi) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

sürmek yerine, insanların davranışlarını belirleyen çeşitli faktörleri daha kapsamlı bir şekilde anlamaya odaklanılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın temel amacı, çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, gelir durumu, algılanan ebeveyn tutumu) açısından değerlendirilerek yetişkin bireylerin özgür irade ve belirlenimcilik inançları ile spiritüel iyi olma düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu araştırma, korelasyonel araştırma modeline dayanarak tasarlanmış olup çalışma grubu, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen 18-35 yaş aralığındaki 314 bireyden oluşmaktadır. Verilerin toplanması amacıyla katılımcılara "Kişisel Bilgi Formu", "Özgür İrade ve Belirlenimcilik Ölçeği" ve "Düşünsel (Manevi) İyi Olma Ölçeği" uygulanmıştır. Verilerin analizi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi, Bağımsız Örneklem t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Bonferroni Post Hoc Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bireyin özgür irade inançları ile spiritüel iyi olma düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik ve spiritüel iyi olma arasında cinsiyet, yaş, gelir, algılanan anne baba tutumlarına göre farklılaşma gözlemlenmemiştir. Ancak özgür irade düzeyi cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermektedir. Aslında kararlarında özgür iradeye sahip olduğunu hisseden bireyler, bilişsel bir avantaja sahiptir. Araştırma sonucuna göre bireyin kendi iradesine sahip olduğunu düşünmesi, spiritüel iyi olmayı desteklemektedir. Çalışmanın sonuçları önceki araştırmalar bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belirlenimcilik, özgür irade, spiritüel iyi olma, bilimselci belirlenimcilik, kaderci belirlenimcilik, rastgelelik.

HOW DO WE ATTITUDE TO LIFE: FREE WILL AND SPIRITUALITY WELL-BEING?

217

Abstract

Researchers have long assumed that human behavior is driven by free will, but as they began to realize the impact of cultural characteristics and beliefs on behavior, their view of free will began to change. Rather than just following the reasons, we are now focused on a more thorough knowledge of the different elements that influence people's behavior. Therefore, the goal of this study is to examine the link between adults' free will and deterministic beliefs and their level of spiritual well-being with regard to different variables (gender, age, income, parental attitudes). The correlational study was employed in present study. The research group consisted of 314 participants aged 18 to 35 years. To collect the data for this study, participants were administered "The Personal Information Form", "The Free Will and Determinism Plus Scale", and "The Spirituality Index of Well-Being". Data were analyzed using Pearson's correlation analysis, Independent Groups t-Test, ANOVA, and Bonferroni post hoc test. As a result, there's a positive relationship between the free will beliefs and spiritual well-being. Determinism views and degrees of spiritual well-being did not differ statistically substantially by gender, age, income, or parental attitude; however, free will did differ statistically significantly by gender and age. The study revealed that as adults' free-will beliefs increased, so did their spiritual well-being. In fact, individuals who feel they have free will in their decisions have a cognitive advantage. The current investigation's results were evaluated within the context of prior academic research.

Keywords: *Determinism, free will, spirituality well-being, scientific determinism, fatalistic determinism, unpredictability.*

Giriş

Bilimsel paradigmlar zaman içerisinde değişimlere uğramıştır. 17-20. yüzyılda nesnellik ve rasyonalizm bilimde hâkimdi. Bu dönemde davranışlar genellikle dışsal süreçlerle açıklanmaya çalışılıyor, her davranış bir nedene bağlanıyordu. Ancak 20. yüzyıldan itibaren sembolizme ve göreceli perspektife ağırlık verilmeye, fenomenoloji ve içsel süreçlere vurgu yapılmaya başlandı. Psikoloji de bu paradigmal değişimlerden etkilendi. Psikoloji, başlangıçta davranışları genellikle nörolojik, biyolojik ve genetik faktörler gibi bireyin kontrolünde olmayan kavramlarla incelemekteydi (Baumeister 2008). Freud'un ruhsal determinizm anlayışından etkilenen araştırmalar, çoğunlukla neden sonuç ilişkilerine odaklanmakta ve bireyin iradesini göz ardı etmekteydi. Zaman içerisinde bireyin özgür iradesine odaklanan çalışmalara yer verilmeye başlansa da (Libet 1999; Walter 2002); özgür irade konusu felsefe alanında sınırlı kalmış ve psikolojide etkin olarak ele alınmamıştır. Ancak kültürün davranışları etkilediği çalışmalara psikoloji alan incelemelerinde oldukça yer verilmiştir (Betancourt ve López 1993; Keller ve Greenfield 2000; Segall 1986; Zeidner 1998). Bu bağlamda, kültürün bireyin davranışlarını açıklama potansiyeli keşfedilmeye çalışılırken özgür iradeyi keşif ve anlama gerekliliği doğmuştur.

Özgür iradenin davranışları etkileyip etkilemediği hâlen tartışılrsa da psikolojinin temel hedefleri dikkate alındığında özgür iradenin davranışları açıklama kapasitesinin belirlenmesi önemlidir. Çünkü psikoloji uzmanları özgür irade ile ilgili faktörler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışarak insan davranışlarını daha kapsamlı şekilde açıklayabilir ve müdahale stratejileri geliştirebilirler. Yapılan araştırmalar özgür iradeye olan inancın, toplumlar için sosyal anlamda olumlu getirileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu inanca sahip olmak saldırganlığı azaltmakta ve yardımseverliği arttırmaktadır (Baumeister vd. 2009; Vohs ve Schooler 2008). Bu noktadan yola çıkarak bu çalışmada, özgür iradenin kişiye bireysel olarak sağladığı faydaları daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek mevcut bilgilere yeni bir perspektif kazandırmak amaçlanmaktadır. Özgür iradenin bireyin yaşamında ne gibi olumlu etkileri olabileceğini ortaya koymanın psikoloji alanında önemli bir boşluğu doldurma potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Özgür iradenin sosyal ve biyolojik mekanizmalarla etkileşimi bireyin sağlıklı bir denge ve iyi oluşu üzerinde önemli bir rol oynayabileceği beklenmektedir.

Birey fiziksel ve ruhsal olarak her zaman dengede olmak ister. Biyolojik olarak homeostaz olarak adlandırılan bu süreçte vücut hücreleri değişen koşullar karşısında kendi dengelerini korumaya çalışır (Martin ve Hine 2008). Aynı süreç ruhsal yapı için de geçerlidir. Yani birey bedeninin ve ruhunun dengede kalması için çaba gösterir. Adams vd. (1997) bireyin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için fiziksel, sosyal, psikolojik, duygusal ve manevi açılardan denge içinde olması halini iyi oluş terimiyle adlandırmaktadır. Bireyin iyi oluş

durumu hayatının daha yaşanılır hale gelmesinde etkilidir. İyi oluşun olumlu duygular, uzun yaşam (Diener ve Chan 2011), benlik saygısı (Doğan ve Eryılmaz 2013), psikolojik dayanıklılık (Yıldız ve Kardeş 2021), yılmazlık (Çalışkan ve Dilmaç 2022), kendini tanıma (Demirci ve Şar 2017), depresyon (Dupuis ve Smale 1995; Grant vd. 2013) gibi değişkenlerle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar iyi oluş düzeyi yüksek kişilerin yaşamı doyurucu bulduklarını ortaya koymuştur (Demir vd. 2021; Kermen vd. 2016). Öyle ki Baumeister (2008) kendi fikirleri, amaçları ve değerleri doğrultusunda kararlar alan bireylerin daha tatmin edici bir yaşam sürme eğiliminde olduğunu; yüksek özgüven, mutluluk ve öz-yeterliliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Birey kendi yaşamını daha iyi hale getirmek, iyi oluş durumunu desteklemek için kendi iradesi ile kararlar alıp, eylemde buldukça; bireyin iradesinin güçleneceği ve bu tip davranışları tekrarlayacağı sonucunda da fiziksel, ruhsal, manevi esenliğe ulaşacağı düşünülmektedir. Bu durumun bireyin kendi potansiyelini keşfetme sürecine katkı sağlayarak kişisel hedeflerine ulaşma, derin ve anlamlı deneyimler yaşama, genel anlamda kendini gerçekleştirmesine düzeyinin arttırması beklenmektedir. Bu bağlamda özgür irade ve spiritüel iyi olma ilişkisine yönelik araştırmaların bu alanda yeni bilgiler vereceğine inanılmaktadır.

Özgür İrade ve Belirlenimcilik

“İnsanlar davranışlarının hepsini bir nedene bağlı kalmadan kendi içsel süreçleri ile mi gerçekleştirir yoksa her davranışımızın bir sebebi var mıdır?” soruları yüz yıllardır düşünürlerin üzerinde tartıştıkları konulardan biri olan belirlenim ve özgür irade arasındaki ilişkiyle ilgilidir (Yalçınkaya 2014). Özgür irade; dış etkiler olmaksızın bireyin kendi arzuları ve tercihlerine dayanarak isteyerek gerçekleştirdiği eylemlerdir (Caruso 2012). Baumeister (2008) göre bir davranış istek, heves, arzu gibi içsel süreçler sonucu gerçekleştirilirse özgür iradeden söz edilebilir. Fiziksel ve zihinsel olgunluğa erişmiş birçok insan kimsenin boyunduruğu altına girmeden özgürce karar vermeyi, yaşamını kendisi kontrol etmeyi ister. Çünkü özgür iradeye olan inanç, insan yaşamının temel taşıdır. Bireylerin, eylemlerini kendi iradeleri ile gerçekleştirdikleri ve bundan dolayı kendi yaptıklarından sorumlu tutulup cezalandırılacakları anlayışına sahip Türk hukuk sisteminde de özgür irade inancını görmekteyiz (bkz. TCK m. 20). Özgür irade inancı yüksek olan kişi; yaşamına kendisi yön vermek ister, kendisini toplumdan bağımsız ayrı bir birey olarak görür (Alper ve Sümer 2017). Genellikle özgür iradenin tam zıttı olarak kabul edilen belirlenimcilik, determinizm olarak da bilinir. Çünkü belirlenimciliğe göre olayların önceden belirli olan nedenleri vardır. Yani özgür iradenin varlığından söz edilemez (Kankoç 2019). Özgür irade, bir bireyin bir şeyi yapma veya yapmama konusunda verdiği kararı ifade ederken; belirlenimcilik ise her olayın öncesinde gelen olayların gerekli ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu savunur (TDK, 2022). Yani belirlenimciliğe göre özgür irade bir yanılsamadır. Bireyin eylemleri neden sonuç ilişkisi ve dış etkenler tarafından belirlenir. Genel görüşün aksine belirlenimcilik ve özgür iradeyi zıt kavramlar olarak görmeyen stoacı felsefe yaklaşımının temsilcilerinden Epiktetos’a göre insan

belirlenimcilik dâhilinde de hür olabilir (Öztürk, 2018). Belirlenimcilik araştırmacılar tarafından farklı alt boyutlara (psikososyal, dini, genetik vb.) ayrılrsa da bu çalışmada kaderci belirlenimcilik, bilimsel belirlenimcilik ve rastgelelik alt boyutlarında ele alınmıştır (Alper ve Sümer 2017; Keller 2005; Stroessner ve Green 1990). Kaderci belirlenim belirli, yazılmış bir kader olduğuna ve onun önüne geçilemeyeceğine inanmayı; bilimsel belirlenim insan davranışlarını doğa kanunlarının belirlediğine inanmayı; rastgelelik ise davranışların belirli bir açıklaması olmadığına, öngörülemez olduğuna, her şeyin şans ve tesadüf olduğuna inanmayı ortaya koymaktadır (Alper ve Sümer 2017; Paulhus ve Carey 2011). Felsefe, psikoloji, hukuk, nöroloji gibi farklı disiplinler özgür iradeyi ve belirlenimciliği farklı konumlandırırsalar da bu çalışmada özgür iradenin psikolojik faktörlerle ilişkili olduğuna inanılmıştır.

Düşünsel (Manevi/ Spiritüel) İyi Olma

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 1948) sağlığı; fiziksel, sosyal, ruhsal açılardan tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere bireyin sağlıklı olması yalnızca fiziksel boyutla sınırlı değildir, aynı zamanda ruhsal süreçleri de içermektedir. Bireyler zaman zaman fiziksel rahatsızlıkları olmasa bile kendilerini tam anlamıyla iyi hissetmeyebilirler. Çünkü tam bir refah durumuna ulaşabilmek için ruhsal açıdan da iyi olmak gerekmektedir. Ruhsal süreçler duygusal denge, zihinsel sağlık, stresle başa çıkma yeteneği ve yaşamda anlam bulma gibi faktörleri içerir. Bu nedenle, sağlık kavramı sadece bedensel sağlıkla sınırlı değil aynı zamanda ruhsal süreçleri de kapsamaktadır. Spiritüel iyi oluş (spiritual well-being) ruhsal durum, bilişsel süreçler, zihin sağlığıyla ilişkili olan bir kavramdır. Bundan dolayı Sarıçam (2014) spiritüel iyi oluş kavramını düşünsel iyi olma şeklinde vurgulanması gerektiğini belirtmiştir. Spiritüel iyi oluş ifadesi manevi iyi oluş olarak adlandırıldığında ülkemizde dindarlık ile karıştırılması söz konusudur. Din veya dindarlık, farklı inanç geleneklerinin çeşitli organize, bireysel ve tutumsal dışı vurumu ve algılanış biçimleridir (Wulff 1991). Yukarıda da belirtildiği gibi psikoloji literatüründe spiritüel iyi oluş, sağlık ve iyi olmanın bir bileşeni olarak ele alınmaktadır (Pargament ve Mahoney 2001). Spiritüel (düşünsel) iyi oluş literatürde “öznel iyi oluş, psikolojik iyi oluş, duygusal iyi oluş” gibi ifadeleri ile sıklıkla yan yana kullanılmaktadır (Diener 2009; Sarıçam 2014; Tuzgöl Dost 2005). Spiritüel iyi oluş üzerine yapılan çalışmalar genellikle olumlu duygular, pozitif düşünceler, yaşamın tatmini ve anlamı gibi konuları ele almaktadır (Ong vd. 2006; Seligman 2011). Bu çalışmaların bireyin içsel dünyasındaki pozitif deneyimleri ve iyilik hallerini anlamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Spiritüel iyi oluş; ruhsal gelişime açıklık, bireyin yaşamın anlamını keşfetme, olumlu düşünceler geliştirme, duygusal dengeyi sağlama ve yaşamdan tatmin alma gibi alanlarda kendini ifade etme yeteneği olarak tanımlanabilir (Hawks vd. 1995). Bu nedenle spiritüel iyi oluş, bireyin zihinsel ve ruhsal sağlığı üzerinde olumlu etkileri olan önemli bir kavramdır. Ellison (1983) spiritüel iyi olmayı yatay ve dikey olmak üzere iki boyut açısından ele almış; yatay boyutu yaşam doyumu ve hayatın anlamı ile dikey boyutu ise Tanrı veya

bireyin kendisinden daha yüksek bir güç ile ilişkilendirmiştir. Frankl (2021) amaç, değerler ve ideallerden yoksun olarak yaşamının ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu söyler. Bu bağlamda bireyin kendi inanç ve değerleriyle uyumlu şekilde kararlar almasının ve eylemlerde bulunmasının, insan yaşamında büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Öyle ki spiritüel iyi olma psikolojik sağlık, fiziksel sağlık ve yaşam kalitesi ile pozitif ilişkilidir (Tsuang vd. 2007). Kanya (2000) göre ise spiritüel iyi olma ile dayanıklılık ve benlik saygısı arasında güçlü bir ilişki vardır. Benzer şekilde Ekşi vd. (2019) manevi iyi oluşun psikolojik dayanıklılık ile ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Yaşam doyumu, sosyal işlevsellik, olumlu duygular, hayatın amacı, bireyin kim olduğu ve bu dünyadaki yerine ilişkin verdiği cevaplar nedeniyle “spiritüel (düşünsel) iyi olma” olarak bu çalışmada ele alınacaktır.

Araştırmanın Önemi

Türkiye’deki insanların çoğu sosyal, kültürel ve dini inançları gereğince davranışlarının önceden belirlendiğine inanmakta (belirlenimcilik) ve sonuç olarak eylemde bulunmaktan uzak durmaktadırlar (Dayapoğlu vd. 2021). Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu (2009) yayınladıkları Avrupa ve Türkiye karşılaştırmalı bir raporda Türkiye’deki insanların yarısına yakınının hatta Kaya ve Bozkur’a (2017) göre daha fazlasının kaderci anlayışa sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak insanların bir kısmı olayların önceden belirlenmiş nedenlerinin olmadığını, kendi özgür iradeleri yoluyla gerçekleştiğini düşünmektedirler (Feldman vd. 2014; Kankoç 2019; Silifke 2018). Belirlenimcilik ve özgür irade arasındaki bu zıtlık, felsefe alanında sıkça ele alınsa da insan davranışlarını açıklamaya çalışan psikoloji alanında belirlenimcilik hâkim durumdadır (Alper ve Sümer 2017). Çünkü belirlenimcilik, teorik olarak insan davranışlarını tahmin etme ve açıklayabilme yeteneğiyle hem uzmanlar için ilgi çekici olabilmekte hem de yaşam içerisinde sorumluluğu azalttığı için bireylere cezbedici gelmektedir (Baumeister vd. 2022). Günümüzde yapılan nörobiyolojik araştırmalar özgür iradenin insan davranışlarını açıklamada etkili olabileceği yönünde bulgular sunmaktadır (Borja Jimenez vd. 2020; Maoz vd. 2019). Her ne kadar bu konudaki tartışmalar devam etse de özgür irade insan davranışını açıklamada bilim insanlarına farklı bir perspektif sunmaktadır. Baumeister ve Brewer (2012) yaptıkları çalışmada özgür iradeye sahip olmamanın bireylerde bencil olma ve saldırganlık davranışına neden olduğunu ortaya koymuşlardır. İnsanlar kendi eylemlerinden sorumlu olmadıkları inancına sahip olduklarında davranışlarını çeşitli faktörlere atfederek bağımlılık, antisosyal eylemler gibi kendileri ve çevreleri için yıkıcı hatta zarar verici davranışlarda bulunma eğiliminde olurlar (Vohs ve Baumeister 2009). Aynı zamanda özgür iradeye sahip olmamanın işteki gerçek performans kalitesini de azalttığı gözlemlenmiştir (Baumeister ve Monroe 2014). İş performansının kişinin genel iyi oluşunu ve sosyal ilişkilerini desteklediği çalışmalar göz önüne alındığında (Greenhaus vd. 1987; Wood ve De Menezes 2011) davranışlara hür bir şekilde karar vermenin bireyin spiritüel iyi oluşuyla yakından ilişkili olması beklenmektedir.

Özgür irade öz denetim, rasyonel seçim, sorumluluk gibi kavramları beraberinde getirir (Strawson ve Watson 1998). İradeye sahip oluşun bireylerdeki öz yeterlilik, öz kontrol, içsel kontrol odağı, düşük stres, yaşam doyumu ve yaşamı anlamlı bulma ile uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Baumeister ve Brewer 2012). Böylece yaşam doyumu ile ilişkili olan spiritüel iyi olmanın aynı zamanda özgür irade ile de ilişkili olabileceği araştırmacılar tarafından düşünülmüş ve çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Özgür irade, belirlenimcilik ve spiritüel iyi oluş kavramları birlikte ele alındığında bu kavramların bireyin sahip olduğu koşullarla, kendi istekleriyle ve toplumun beklentileriyle etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Kadın veya erkek olmanın getirdiği farklı roller ve bireyin gelişim dönemi gibi temel faktörler de bu etkileşime dahildir (Bem 1983). Öyle ki yaşamın farklı evrelerinde bireylerin özgür karar alma ve spiritüel iyi olma düzeyleri değişebilir. Örneğin yetişkinlik döneminde ergenlik dönemine göre daha özgür kararlar alınması beklenir (Sarıçam 2021). Benzer şekilde kaynaklara erişim seviyesi, sosyal statü veya yaşam koşulları bireyler arasında farklılık gösterebildiği gibi bireyin kendi yaşamı içerisinde de farklılık gösterebilir. Bu sebeple bu çalışmada cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinin etkisi merak edilmiştir.

Son dönemde bilgiye erişim ve bilgiyi işleme hızının artması geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçişi başlatmıştır. Toplumun yapı taşlarından olan aileler de bu değişimden nasibini almıştır. Ebeveynler otoriter yaklaşımdan demokratik yaklaşıma geçiş yaparak çocukların kendilerinden ayrı bir birey olduğunu ve kendi kararlarını almalarına destek olmayı önemsedikleri bir tutum benimsemeye başlamışlardır (Yurt ve Özyürek 2023). Ancak burada ebeveynlerin davranışları kadar önemli olan bir unsur çocuğun bunu nasıl algıladığıdır. Bu algılar, bireyin benlik gelişimi, duygu düzenleme ve ilişki becerileri üzerinde etkili olabildiği gibi (Jourard ve Remy 1955; Webster-Stratton ve Hammond 1999; Wolfradt vd. 2003) özgür iradesi ve spiritüel iyi oluşunda da etkili olabilir. Çünkü çocuğun ebeveynlerinin davranışlarını otoriter olarak algılamasının özgür iradesiyle karar almasını güçleştirmesi beklenmektedir. Alanyazın incelendiğinde özgür irade ve spiritüel (düşünsel) iyi olma kavramlarının ayrı ayrı araştırıldığı çalışmalara (Çalışkan ve Dilmaç 2022; Feldman ve Chandrashekar 2018; Karademir ve Eryücel 2023) rastlanılsa da bu kavramların beraber ele alındığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Böylelikle bu araştırma, alanyazındaki boşluğu giderecek olması ve bundan sonra yapılacak araştırmalara yol gösterecek olması sebebiyle oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın öncelikli hedefi “Yetişkinlerin özgür irade ve belirlenimcilik inançları ile spiritüel iyi olma düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?” sorusuna cevap aranmasıdır. Öte taraftan;

- Yetişkinlerin özgür irade ve belirlenimcilik inançları cinsiyete, yaşa, ekonomik duruma, algılanan anne ve baba tutumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
- Yetişkinlerin spiritüel iyi olma düzeyleri cinsiyete, yaşa, ekonomik duruma, algılanan anne ve baba tutumlarına göre farklılaşmakta mıdır? Sorularına cevap aranarak

araştırmada kullanılan demografik özelliklerin incelenen faktörler üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmaktadır.

1.Yöntem

1.1.Araştırmanın Modeli

Özgür irade ve belirlenimcilik ile spiritüel iyi olma arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla bu araştırmada iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişim durumunun incelendiği ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmalarında birey, nesne veya durum, kendi koşulları çerçevesinde ele alınmaya çalışılır. Değişkenler arasında yapılan taramalar, neden-sonuç ilişkisine odaklanmak yerine değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri hakkında sonuçlar sunar (Karasar 2014).

1.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de yaşayan yetişkin bireyler arasından kolayda örnekleme yöntemi yolu ile seçilen yaşları 18 ile 35 arasında değişen toplam 314 gönüllü katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların 201’i (%64) kadın, 113’ü (%36) erkektir. Yetişkinlerin 231’i (%73.6) 18-23 yaş aralığında, 63’ü (%20.1) 24-29 yaş aralığında ve 20 tanesi (%6.4) 30-35 yaş aralığındadır.

1.3.Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Formda katılımcılardan cinsiyet, yaş, gelir durumu, algılanan anne tutumu ve algılanan baba tutumu gibi bilgiler istenmiştir. Soruların belirlenmesi sürecinde uzman görüşüne başvurulmuştur.

Özgür İrade ve Belirlenimcilik Ölçeği: Paulhus ve Carey, 2011 tarafından geliştirilen Özgür İrade ve Belirlenimcilik Ölçeği (FAD-Plus) Alper ve Sümer (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 26 madde ve 4 alt boyuttan (Kadenci Belirlenimcilik, Bilimsel Belirlenimcilik, Özgür İrade, Rastgelelik) oluşmaktadır. Ölçeğin her maddesi 1 ile 5 arasında (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) derecelendirilmektedir. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayıları ölçeğin bütünü için .86, alt boyutlar için sırasıyla .87, .62, .66, .80 olarak hesaplanmıştır (Alper ve Sümer 2017). Aynı zamanda ölçeğin uyum değerlerine bakıldığında ortaya çıkan modelin veriyle iyi düzeyde uyum gösterdiği ($\chi^2(290) = 766.83, p < .001, CFI = .83, AGFI = .84, RMSEA = .06$) anlaşılmıştır. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayıları ölçeğin bütünü için $\alpha = .82$ alt boyutlar için sırasıyla $\alpha = .74, .68, .69, .72$ olarak hesaplanmıştır.

Düşünsel (Manevi) İyi Olma Ölçeği: Daaleman ve Frey (2004) tarafından geliştirilen Düşünsel (Manevi) İyi Olma Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlaması Sarıçam (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek 12 madde ve 2 alt boyuttan (öz-yeterlilik-yaşam planı) oluşmaktadır.

Ölçeğin her maddesi 1 ile 5 arasında (1= Kesinlikle Katılıyorum 5=Kesinlikle Katılmıyorum) derecelendirilmektedir. Ölçekten toplamda alınabilecek puan 12-60 arasındadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı öz-yeterlik alt boyutu için .88, yaşam planı alt boyutu için .86; 22 gün aradan sonra yapılan ölçümle birlikte test-tekrar test katsayısı ise öz-yeterlik alt boyutu için .65, yaşam planı alt boyutu için .61 çıkmıştır (Sarıçam 2014). Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için $\alpha=.92$, öz-yeterlik alt boyutu için $\alpha=.87$, yaşam planı alt boyutu için $\alpha=.93$ olarak bulunmuştur. DFA sonucu uyum iyiliği puanları ($\chi^2/sd=1.41$, RMSEA=0.039, AGFI=.96, CFI=.95, GFI=.96, IFI=.93, NFI=.94, SRMR=0.048) olarak bulunmuştur. Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında ise öznel mutluluk ile düşünsel (manevi) iyi olma arasındaki ilişki katsayısı $r=.55$ olarak hesaplanmıştır.

1.4.İşlemler

Özgür irade ve belirlenimcilik ile spiritüel iyi olma arasındaki ilişkiyi belirlemek için ilk olarak, ölçeklerin sahipleri ile e-posta üzerinden iletişime geçilmiş ölçeklerin kullanımı için gerekli izinler alınmıştır. Ardından Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 15 nolu karar ile etik onay alınmıştır (E-60263016-050.06.04-168781). Belirlenen ölçekler ve sosyo-demografik değişkenler içeren kişisel bilgi formu elektronik ortamda sunulmuştur. Katılımcılara çalışmanın amaçları hakkında gerekli açıklamalar yapılarak gönüllü katılım sağlanmıştır. Katılımcılar, kişisel bilgilerinin korunacağı ve içtenlikle doldurmaları gerektiği konusunda bilgilendirilmiştir. Veri toplama işlemi, her bir katılımcının yaklaşık 10 dakikasını almıştır. Veri setinde kayıp veri olmaması için her bir sorunun cevabı, sonraki soruya geçmek için bir önkoşul olarak düzenlenmiştir. Katılımcıların yanıtları, etik ilkelere uygun olarak Google Forms programı kullanılarak kaydedilmiştir. Toplanan veriler Excel aracılığıyla istatistik paket programına aktarılmış ve analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları incelenmiştir. Verilerin analizine geçmeden önce çarpıklık basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri kaderci belirlenimcilik alt boyutu için (.02, -.21), bilimselci belirlenimcilik alt boyutu için (.12, -.02), özgür irade alt boyutu için (.12, -.44), rastgelelik alt boyutu için (.05, -.29) ve Spiritüel iyi olma için (.33, -.61) olarak bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ve +1 arasında olması kriterine (Uysal ve Kiliç 2022) dayanarak verilerin normal dağıldığı varsayılmış ve parametrik analizlerin kullanılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra bilgisayar istatistik paket programı aracılığıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı, Bağımsız Örneklem t-Testi, Tek Yönlü ANOVA ve varyanslar eşit, örneklem eşit olmadığı için en güçlü Post Hoc testlerinden biri olan Bonferroni testi kullanılmıştır (Büyüköztürk 2004). Ayrıca örneklem sayısının yeterliliğine göre bu analiz tekniklerine göre ayrı ayrı güç analizi yapılmış ve tüm analiz türlerinde %80'in üstünde güç tespit edilmiştir. Önem düzeyi olarak $p<.05$ esas alınmıştır.

2. Bulgular

2.1. Cinsiyete Göre Karşılaştırma

İlk yetişkinlerin spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarını cinsiyete göre karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi kullanılmış olup sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo1. Spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarının cinsiyete ilişkin t testi sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	t	p	Cohen d
Kaderci Belirlenimcilik	Kadın	201	15.64	4.12	1.64	.10	-
	Erkek	113	14.74	4.93			
Bilimselci Belirlenimcilik	Kadın	201	23.86	4.61	-.08	.94	-
	Erkek	113	23.90	4.65			
Özgür irade	Kadın	201	23.83	4.79	-3.23**	.00	.37
	Erkek	113	25.54	4.35			
Rastgelelik	Kadın	201	19.74	4.64	.43	.67	-
	Erkek	113	19.50	4.88			
Spiritüel (Düşünsel) İyi Oluş	Kadın	201	40.16	12.35	-.18	.86	-
	Erkek	113	40.43	12.72			

** $p < .01$

Tablo 1’de görüldüğü üzere genç yetişkinlerin kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik ve Spiritüel iyi olma puanları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Öte taraftan erkeklerin özgür irade toplam puan ortalaması ($\bar{x} = 25.54$), kadınların özgür irade toplam puan ortalamasından ($\bar{x} = 23.83$) daha yüksektir ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($t = 3.23$, $p < .01$). Üstelik etki büyüklüğü değeri (Cohen $d = .37$) orta/düşük düzeydedir. Erkeklerin daha özgür irade ile karar verip yaşamlarını idame ettirdiği söylenebilir.

2.2. Yaşa Göre Karşılaştırma

İlk yetişkinlerin spiritüel iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarını yaş aralığına göre karşılaştırmak için ANOVA kullanılmış olup sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarının yaş aralığına göre ANOVA sonuçları

Değişken	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	
Kaderci Belirlenimcilik	Gruplar arası	74.16	2	37.08	1.89	.15	-
	Grup içi	6,098.00	311	19.61			
	Toplam	6,172.15	313				
Gruplar arası	53.63	2	26.81	1.26	.29	-	

Bilimselci Belirlenimcilik	Grup içi	6,618.53	311	21.28			
	Toplam	6,672.16	313				
Özgür İrade	Gruplar arası	431.62	2	215.81	10.35**	.00	.06
	Grup içi	6,481.85	311	20.84			
	Toplam	6,913.47	313				
Rastgelelik	Gruplar arası	10.01	2	5.00	.22	.80	-
	Grup içi	6,977.46	311	22.44			
	Toplam	6,987.46	313				
Spiritüel İyi Olma	Gruplar arası	1,620.42	2	810.21	5.36*	.01	.03
	Grup içi	47,008.16	311	151.15			
	Toplam	48,628.59	313				

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 2 incelendiğinde kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik ve rastgelelik toplam puan ortalamaları yaş aralığına ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Öte taraftan özgür irade puanları yaş aralığına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşma göstermektedir ($F_{(2-313)}=5.79$, $p < .01$). Üstelik bu farklılığın etki büyüklüğü değeri $\eta^2 = .06$ düşük düzeydedir. Bir diğer ifadeyle özgür iradedeki farklılaşmanın %6'sı yaş tarafından açıklanmaktadır.

Benzer şekilde spiritüel (düşünsel) iyi olma puanları yaş aralığına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşma göstermektedir ($F_{(2-313)}=5.36$, $p < .05$). Üstelik bu farklılığın etki büyüklüğü değeri $\eta^2 = .03$ düşük düzeydedir. Bir diğer ifadeyle spiritüel iyi olmadaki farklılaşmanın %3'ü yaş tarafından açıklanmaktadır.

Özgür irade ve spiritüel iyi olma puanlarının yaş ranjına göre farklılaşmasının hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek için varyanslar eşit; gruplar eşit dağılmadığından Bonferroni post Hoc testi yapılmış olup sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Özgür irade puanlarının yaş aralığına ilişkin Bonferroni testi sonuçları

Değişken	Yaş aralığı	N	\bar{x}	Ss	Farklılık
Özgür İrade	18-23 yaş	231	23.81	4.70	30-35 yaş > 18-23 yaş ** 24-29 yaş > 18-23 yaş *
	24-29 yaş	63	25.62	4.55	
	30-35 yaş	20	28.00	2.49	
	Toplam	314	24.44	4.70	
Spiritüel İyi Olma	18-23 yaş	231	39.03	12.12	18-23 yaş < 30-35 yaş*
	24-29 yaş	63	42.65	12.77	
	30-35 yaş	20	47.00	12.81	
	Toplam	314	40.26	12.46	

** $p < .01$

Tablo 3 incelendiğinde 30-35 yaş aralığındakilerin özgür irade toplam puan ortalaması ($\bar{x} = 28$), 18-23 yaş arasındakilerin özgür irade toplam puan ortalamasından ($\bar{x} = 23.81$) $p < .01$ önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Benzer şekilde 24-29 yaş aralığındakilerin özgür irade toplam puan ortalaması ($\bar{x} = 25.62$), 18-23 yaş arasındakilerin özgür irade toplam puan ortalamasından ($\bar{x} = 23.81$) $p < .05$ önem düzeyinde istatistiksel olarak

anamlı bir şekilde daha yüksektir. Diğer taraftan 18-23 yaş aralığındakilerin spiritüel iyi olma toplam puan ortalaması ($\bar{x}=39.03$), 30-35 yaş aralığındakilerin spiritüel iyi olma toplam puan ortalamasından ($\bar{x}=47$) $p < .05$ önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha düşüktür.

2.3. Gelire Göre Karşılaştırma

İlk yetişkinlerin spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarını gelir düzeyine göre karşılaştırmak için ANOVA kullanılmış olup sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarının gelire göre ANOVA sonuçları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Kaderci Belirlenimcilik	Gruplar arası	115.32	4	28.83	1.47	.21
	Grup içi	6,056.84	309	19.60		
	Toplam	6,172.15	313			
Bilimselci Belirlenimcilik	Gruplar arası	76.39	4	19.10	.89	.47
	Grup içi	6,595.77	309	21.35		
	Toplam	6,672.16	313			
Özgür İrade	Gruplar arası	92.45	4	23.11	1.05	.38
	Grup içi	6,821.01	309	22.07		
	Toplam	6,913.47	313			
Rastgelelik	Gruplar arası	149.68	4	37.42	1.69	.15
	Grup içi	6,837.79	309	22.13		
	Toplam	6,987.46	313			
Spiritüel İyi Olma	Gruplar arası	484.24	4	121.06	.78	.54
	Grup içi	48,144.34	309	155.81		
	Toplam	48,628.59	313			

Tablo 4 incelendiğinde kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, özgür irade, rastgelelik ve spiritüel iyi olma toplam puan ortalamaları gelire göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

2.4. Algılanan Anne Tutumuna Göre Karşılaştırma

İlk yetişkinlerin spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarını algılanan anne tutumuna göre karşılaştırmak için ANOVA kullanılmış olup sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarının algılanan anne tutumuna göre ANOVA sonuçları

Değişken	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	η^2
----------	-----------------	----	--------------------	---	---	----------

Kaderci Belirlenimcilik	Gruplar arası	182.70	3	60.90	3.15*	.03	.03
	Grup içi	5,989.46	310	19.32			
	Toplam	6,172.15	313				
Bilimselci Belirlenimcilik	Gruplar arası	90.93	3	30.31	1.43	.23	-
	Grup içi	6,581.23	310	21.23			
	Toplam	6,672.16	313				
Özgür İrade	Gruplar arası	48.76	3	16.25	.73	.53	-
	Grup içi	6,864.71	310	22.14			
	Toplam	6,913.47	313				
Rastgelelik	Gruplar arası	104.88	3	34.96	1.57	.20	-
	Grup içi	6,882.58	310	22.20			
	Toplam	6,987.46	313				
Spiritüel İyi Olma	Gruplar arası	109.38	3	36.46	.23	.87	-
	Grup içi	48,519.20	310	156.51			
	Toplam	48,628.59	313				

* $p<.05$

Tablo 5 incelendiğinde bilimselci belirlenimcilik, özgür irade, rastgelelik ve spiritüel iyi olma toplam puan ortalamaları algılanan anne tutumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Öte taraftan kaderci belirlenimcilik puanları algılanan anne tutuma göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşma göstermektedir ($F_{(2-313)}=3.15$, $p<.05$). Üstelik bu farklılığın etki büyüklüğü değeri $\eta^2=.03$ düşük düzeydedir. Bir diğer ifadeyle kaderci belirlenimcilikteki farklılaşmanın %3'ü algılanan anne tutumu tarafından açıklanmaktadır.

Kaderci belirlenimcilik puanlarının algılanan anne tutumuna göre farklılaşmasının hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek için Bonferroni post Hoc testi yapılmış olup sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Kaderci belirlenimcilik puanlarının algılanan anne tutumuna aralığına ilişkin Bonferroni testi sonuçları

Değişken	Algılanan Anne Tutum	N	\bar{x}	Ss	Farklılık
Kaderci Belirlenimcilik	Baskıcı/Otoriter	51	16.06	4.31	Baskıcı/Otoriter > Demokratik *
	Tutarsız/Dengesiz	17	15.12	3.59	
	Demokratik	55	13.73	4.62	
	Koruyucu	191	15.60	4.42	Koruyucu > Demokratik *
	Toplam	314	15.32	4.44	

* $p<.05$

Tablo 6 incelendiğinde algılanan anne tutumu baskıcı/otoriter olanların kaderci belirlenimcilik toplam puan ortalaması ($\bar{x} = 16.06$) ile diğer tüm gruplardan yüksektir. Üstelik $p < .05$ önem düzeyinde algılanan anne tutumu demokratik olanların kaderci belirlenimcilik toplam puan ortalamasından ($\bar{x} = 13.73$) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Benzer şekilde algılanan anne tutumu koruyucu olanların kaderci belirlenimcilik toplam puan ortalaması ($\bar{x} = 15.60$), algılanan anne tutumu demokratik olanların kaderci belirlenimcilik toplam puan ortalamasından $p < .05$ önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Görüldüğü üzere algılanan anne tutumu demokratik olanların kaderci belirlenimcilik toplam puan ortalaması diğerlerine göre daha düşüktür.

2.5. Algılanan Baba Tutumuna Göre Karşılaştırma

İlk yetişkinlerin spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarını algılanan baba tutumuna göre karşılaştırmak için ANOVA kullanılmış olup sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Spiritüel (düşünsel) iyi olma, özgür irade ve belirlenimcilik puanlarının algılanan baba tutumuna göre ANOVA sonuçları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Kaderci Belirlenimcilik	Gruplar arası	75.24	3	25.08	1.28	.28
	Grup içi	6,096.91	310	19.67		
	Toplam	6,172.15	313			
Bilimselci Belirlenimcilik	Gruplar arası	61.41	3	20.47	.96	.41
	Grup içi	6,610.74	310	21.32		
	Toplam	6,672.16	313			
Özgür İrade	Gruplar arası	31.53	3	10.51	.47	.70
	Grup içi	6,881.94	310	22.20		
	Toplam	6,913.47	313			
Rastgelelik	Gruplar arası	117.94	3	39.31	1.77	.15
	Grup içi	6,869.53	310	22.16		
	Toplam	6,987.46	313			
Spiritüel İyi Olma	Gruplar arası	1,233.92	3	411.31	2.69	.05
	Grup içi	47,394.67	310	152.89		
	Toplam	48,628.59	313			

Tablo 7 incelendiğinde kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, özgür irade, rastgelelik ve spiritüel iyi olma toplam puan ortalamaları algılanan baba tutumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

2.6. Korelasyon Bulguları

Genç yetişkinlerde özgür irade ve belirlenimcilik ile spiritüel (düşünsel) iyi olma arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Pearson korelasyon analizi sonuçları

Değişken	1. KB	2. BB	3. Öİ	4. R	5. SİO
1.Kaderci belirlenimcilik	-	.25**	.14**	.30**	.10
2.Bilimselci belirlenimcilik		-	.29**	.47**	-.06
3.Özgür irade			-	.24**	.19**
4.Rastgelelik				-	.01
5.Spiritüel iyi olma					-
Ortalama	15.32	23.88	24.44	19.65	40.26
Standart sapma	4.42	4.62	4.70	4.72	12.46

**p<.01 KB:Kaderci belirlenimcilik, BB:Bilimselci belirlenimcilik, Ö:Özgür irade, R:Rastgelelik, SİO: Spiritüel iyi olma

Tablo 8’de görüldüğü üzere ilk yetişkinlerde özgür irade ile spiritüel iyi olma arasında düşük düzeyde pozitif ilişki vardır ($r=.19$, $p<.01$). Bir başka ifadeyle özgür irade arttıkça spiritüel iyi olma artmaktadır.

2.7.Regresyon bulguları

Genç yetişkinlerde özgür irade ve belirlenimciliğin spiritüel (düşünsel) iyi olmayı ne düzeyde yordadığını tespit etmek için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Çoklu regresyon analizi sonuçları

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	p
		B	Std. hata	Beta		
1	(Sabit)	31.144	4.732		6.582	.000
	Kaderci Belirlenimcilik	.301	.164	.107	1.840	.067
	Bilimselci Belirlenimcilik	-.405	.173	-.150	-2.337	.020
	Özgür İrade	.601	.154	.227	3.902	.000
	Rastgelelik	-.026	.169	-.010	-.155	.877

Tablo 9’da görüldüğü üzere bağımsız değişkenler olan kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, özgür irade ve rastgelelik bağımlı değişken olan spiritüel iyi oluşu birlikte yordadığı tespit edilmiştir. Fakat kaderci belirlenimcilik ve rastgelelik bu modelde anlamlı etkiye sahip değildir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin toplam varyansının ne kadarını açıkladığını göstermek için Tablo 10 oluşturulmuştur.

Tablo 10. Regresyon model özeti

Model	R	R ²	Doğrulanmış R ²	Std. Hata
1	.253 ^a	.064	.052	12.13736

a. Yordayıcılar (Bağımsız değişkenler): Rastgelelik, Özgür irade, Kaderci belirlenimcilik, Bilimselci belirlenimcilik

Tablo 10'da görüldüğü üzere kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, özgür irade ve rastgelelik bağımsız değişkenleri, bağımlı değişken olan spiritüel iyi oluşa ait toplam varyansın %6'sını açıklamaktadır ($F_{(4-313)}=5.274$, $p<.01$). Bu etki içinde en büyük pay özgür iradeye aittir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, bireylerin özgür irade ve belirlenimcilik durumları ile spiritüel iyi olma arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin cinsiyete, yaşa, gelir düzeyine, algılanan anne ve baba tutumlarına göre nasıl değiştiği araştırılmıştır. Bu hedef doğrultusunda yapılan istatistiksel analizler, bireylerin özgür irade puanlarında cinsiyete dayalı farklılıklara işaret etmektedir. Erkeklerin özgür irade düzeyleri, kadınların özgür irade düzeylerinden istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksektir. Kaya ve Bozkur'a (2017) göre erkekler kadınlara göre kaderciliğe daha az eğilimlidirler. Kaderciliğin temelindeki 'kaderin önüne geçilemez' inancı bağımsız iradeyi göz ardı eder. Buradan hareketle kaderciliğin özgür iradenin önündeki engellerden biri olduğu düşünüldüğünde bu bulgunun araştırmadaki bulgu ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ek olarak erkeklerin özgür irade düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olmasının nedeni, toplumların cinsiyet rolleri ve beklentileri üzerine inşa edilmiş olması ile ilişkilendirilebilir. Berk (2015) erkeksi rolleri kararlı, bağımsız, kendinden emin olarak sınıflandırmıştır. Toplumlar, birey bu rollerle ilişkili davranışları sergilediğinde bireyi ödüllendirir ve birey bu davranışları daha çok sergilemeye başlar. Bu sebeple erkekler içselleştirdikleri toplumsal cinsiyet rollerini gerçekleştirme ihtiyacını karşılamak için daha fazla özgür iradeye sahip olma eğiliminde olabilirler. Örneğin farklı toplumlarda (ataerkil gibi) ister ekonomik ister sosyal konular olsun ailedeki karar mercii 'evin direği' olarak nitelendirilen babadır. Baba aile içinde konuşulacak konulardan, eve alınacak eşyaya kadar son karar verici konumundadır. Öte taraftan otoriter ebeveynlere ve eşe sahip olan kadınlar karar alma süreçlerinde dışsal odaklara başvurdukları McGinnies vd. (1974) için özgür irade düzeylerinin erkeklere göre düşük olduğu düşünülmektedir. Nitekim bireyin kararlarını etkileyen dış faktörlerden biri olarak batıl inanç düzeyi kadınlarda erkeklerden daha yüksek bulunmuştur (Preece ve Baxter 2000; Tunçel 2014). Simpson vd. (2008) yaptıkları çalışmada kadınların daha dindar ve boyun eğici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, kadınların spiritüel deneyimlerde daha fazla aktif olabileceği ve daha fazla spiritüel destek arayışında olduğu da belirlenmiştir. Bu bağlamda toplumsal beklentilerin ve kültürün özgür iradeyi yordamada etkili olduğu düşünülmektedir. Öyle ki Sarkissian vd. (2010) yaptıkları araştırmada batı kültürüne ait bireylerin determinist bir bakış açısına sahip olmadıklarını bulmuşlardır. Türk aile yapısındaki erkek ve kız çocuğun yetiştirilme tarzındaki farklılıkta özgür iradenin etkisi büyüktür. Örneğin kültürüne bağlı bir Türk ailesindeki kız çocuğu istediği saatte, istediği kişiyle dışarıda görüşemez veya istediğini giyemez. İstekleri mutlaka ailesinin görüşüyle çakıştığından bu mücadelede kazanan ailesi olur. Bu nedenle kararlarını özgürce veremez. Ancak erkek çocuğu için durum tam tersidir; kendi isteklerine göre yaşar

ve hayatına kendisi yön verir. Mevcut araştırma sonucunda da erkeklerin özgür irade inançlarının kadınlara göre anlamlı bir şekilde yüksek çıkmasında bu durum oldukça etkilidir. Sonuç olarak çoğu araştırma, bu çalışmanın sonuçlarını doğrulamaktadır.

Öte taraftan kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik durumları cinsiyete ve yaşa göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Bunun altında belirlenimciliğin insan davranışına bakış açısı yatıyor olabilir. Belirlenimciliğe göre insan davranışlarını açıklamada genetik özellikler, kültürel faktörler ve geçmiş öğrenmeler birlikte ele alınmaktadır (Baumeister vd. 2022). Tüm bunlar her bireyi farklı oranda ve farklı şiddette etkiler. Yani bireysel farklılıklar belirlenimcilik ile diğer değişkenler arasında doğrudan ilişki kurulmasını zorlaştırıyor olabilir. Alper ve Sümer (2017) yaptıkları çalışmada kaderci belirlenimcilik ve rastgelelik düzeylerinde cinsiyete yönelik bir farklılaşmaya ulaştıkları bulguları şimdiki çalışmayı desteklememektedir. Bu durumda daha kapsamlı ve yöntemsel olarak güncellenmiş çalışmalar mevcut araştırmayı daha iyi açıklamakta kullanılabilir.

Araştırma bulgularına göre, spiritüel iyi oluşun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğine ulaşılmıştır. Spiritüel iyi oluş, bireyin yaşam anlamı arayışı, yaşam doyumu, ruhsal ve duygusal denge gibi daha öznel deneyimleriyle ilişkilidir. Bu nedenle, bu deneyimler cinsiyet faktöründen bağımsız olarak gerçekleşebilir. Örneğin, bir kadınla bir erkeğin hayatında kaygılar ve yaşam beklentileri açısından belirgin farklılıklar olsa bile her iki birey de benzer spiritüel süreçlerden geçebilir. Yaşamın farklı aşamalarında bulunan bireylerin deneyimleri ve perspektifleri çeşitlilik gösterse bile, insan zihni ve düşünce süreçleri evrensel bir nitelik taşıyabilir. Bu nedenle, cinsiyet gibi faktörler, düşünsel süreçlerin geçerliliği ve erişilebilirliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmayabilir. Söz konusu değişkenle ilgili farklı çalışmaların yürütülmesi ve bu değişkenle ilgili sonuçların değerlendirilmesi önemlidir.

Araştırma sonuçlarına göre, özgür irade, yaşa göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. 30-35 yaş grubundaki bireylerin özgür iradeye olan inançları 18-23 yaş arası katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksektir. Benzer şekilde 24-29 yaş arasındakilerin özgür irade inançları 18-23 yaş arası katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksektir. Tablo 3'te katılımcıların özgür irade inançlarının, yaş artışına bağlı olarak artış gösterdiği görülmektedir. Araştırmada bu sonuca ulaşılmasının birden çok sebebi olabilir. Olgunluk ve deneyim bu sebeplerden biri olabilir. Öyle ki 30-35 yaş aralığı yetişkinlik dönemini temsil eder. Bu dönemde bireylerin yaşadığı deneyimler kendilerini daha iyi tanımalarına, kendi değer ve inançlarına dayalı kararlar vermelerine yardımcı olabilir. Bu bağlamda özgür iradenin artmasına katkıda bulunabilir. 30'lu yaşlar bireylerin hem fiziksel hem zihinsel hem de sosyal olarak en aktif oldukları dönemlerden biridir. Zihinsel olarak olgunluğa erişmenin etkisiyle doğup büyüdüğü evden, ebeveyn kontrolünden ayrılmış, kendi hayatlarını kurmuş, kariyerlerinde belirli bir noktaya gelmiş ve ekonomik bağımsızlıkları artmıştır. Tüm bunların, bireylerin özel hayatı ve iş hayatında kimseye

Hayata Nasıl Bakıyoruz: Özgür İrade ve Spiritüel İyi Olma

danışmadan daha fazla kendi başlarına karar almalarına ve özgürleşmelerine sebep olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda yaşla beraber birey toplumun baskılarına uyma konusunda kendini daha az rahatsız hissedebilir. Alquist vd. (2013) yaptıkları çalışmada özgür iradesi düzeyi düşük olan bireylerin topluma daha fazla uyma davranışı gösterdiğini bulmuşlardır. Bu faktörlerin 30-35 yaş aralığındaki bireylerin özgür irade düzeylerinin yüksek olmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Öte taraftan kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik durumları yaşa göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Alper ve Sümer (2017) yaptıkları çalışmada bulguları destekleyecek şekilde belirlenimciliğin alt faktörlerinin yaşa göre farklılaşmaya ulaşmadıkları görülmüştür.

Araştırmada 18-23 yaş grubunun spiritüel iyi olma düzeyi diğer gruplardan düşüktür. Üstelik 18-23 yaş grubunun spiritüel iyi olma düzeyleri, 30-35 yaş aralığındaki bireyleri spiritüel iyi olma düzeylerinden istatistiksel olarak anlamlı şekilde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 18-23 yaş aralığındaki bireyler kimlik oluşturma ve kendilerini keşfetme sürecindedirler (Erikson 2018). Bu süreçte değerler, inançlar, ilgiler, hedefler hakkında çokça düşünülür ve sorgulanır. Bireyin kendini, dünyayı anlama ve yaşamın anlamını oluşturma konusunda karşılaştığı belirsizlikler spiritüel iyi olma düzeyinin düşmesine katkıda bulunabilir. Kimlik arayışıyla birlikte bu dönem akademik ve kariyer olarak yoğun bir süreçtir. Ödevler, sınavlar, projeler gibi yoğun öğrenme gereklilikleri ve kariyer seçimi ve iş bulma gibi beklentiler yeni sorumlulukların üstlenilmesine sebep olarak stresi, endişeyi arttırabilir. Bu dönemde, bireyler romantik, aile ve arkadaşlık ilişkilerinin derinleşmesini deneyimlerler. Bu ilişkilerin her biri kendi zorluklarını ve gereksinimlerini içerir. İlişkilerdeki çaba, denge ve iletişim becerileri bu süreçte önemli rol oynar. İlişkilerdeki zorluklar, çatışmalar, beklentilerin karşılanmaması veya kaygılar, bireyin içsel denge ve ruhsal esenlik düzeyini etkileyebilir. Tüm bu yaşantılar spiritüel iyi olma düzeyini olumsuz etkileyebilir.

Araştırma sonuçlarında gelir düzeyi açısından kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik durumları, özgür irade ve spiritüel iyi olma düzeyinde istatistiksel olarak farklılaşmaya rastlanmamıştır. Özgür irade ve spiritüel iyi olma insan doğasının bir parçası olarak sosyo-ekonomik düzeyden bağımsız olarak her bireyde bulunabilir. Bu kavramlar sosyo-ekonomik düzeyden ziyade bireyin spiritüel kapasitesi ile ilişkilendirilebilir. Bu sebeple farklılaşmaya rastlanmamış olabilir. Bununla birlikte hayat seçimleri barındırır ve birey hayatındaki pek çok şey için karar vermek durumundadır. Bunlardan bazıları ne kadar alışveriş yapacağı, tatilde nereye gideceği gibi ekonomik kararları içerirken; bazıları da hangi yoldan yürüyeceği, sabah kaçta uyanacağı, kiminle konuşacağı gibi ekonomik olmayan kararları içerir. Yani birey kendi hür iradesi ve sorumluluğuyla ekonomik etkenler dışında da kararlar verir. Bu sebeple bu çalışmada değişkenler ile gelire yönelik bir farklılaşmaya rastlanmadığı düşünülmektedir. Ancak bu araştırma bulgusuyla farklı sonuçlara ulaşan çalışmalarda bulunmaktadır. Alper ve Sümer (2017) sosyoekonomik seviyenin artmasının,

özgür iradeyi düşürdüğünü bulmuşlardır. Sonuç olarak sosyo-ekonomik düzey özgür irade ve belirlenimcilik kavramlarının bir etmeni olabilir ancak tek başına belirleyici değildir.

Araştırmada algılanan anne tutumu ile kaderci belirlenimcilik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmıştır. Baskıcı/otoriter anne tutumu algılayanların kadercilik puanları koruyucu ve demokratik algılayanlardan anlamlı şekilde yüksektir. Demokratik anne tutumu algılayanlarınsa kaderci belirlenimcilik puanları diğer gruplardan anlamlı şekilde düşüktür. Baskıcı/otoriter anne çocuğun davranışlarını kontrol etme ihtiyacı içerisinde olabilir. Bu durum çocuğun özgür iradesi ile karar almasının önüne geçerek kaderci inancı benimsemesine yol açabilir. Aynı zamanda baskıcı/otoriter tutum kuralları beraberinde getirir. Çocuk büyürken annenin koyduğu bu kuralları içselleştirebilir ve yaşam olaylarını kendi iradesi yerine dış faktörlere, kadere bağlama eğilimi gösterebilir. Bunun tersi olarak demokratik anne çocuğun özerklik duygularını ve sorumluluk davranışlarını destekler. Çocuğun kendi fikirlerini ifade etmesini, kararlar almasını, hayatının sonuçlarını kendi eylemleri ve seçimleri üzerinden deneyimlemesi konusunda teşvik eder. Tüm bu faktörlerin kaderci belirlenimcilik düzeyini etkilediği düşünülmektedir.

Ancak bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik, özgür irade ve spiritüel iyi olma; algılanan anne ve baba tutumlarına göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Başka bir ifadeyle; bireylerdeki özgür iradeye, belirlenimciliğe olan inancın ve spiritüel iyi olmanın üzerinde, algılanan anne ve baba tutumlarının etkisi bulunmamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgu aile tutumlarında kültürün etkisi olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Öyle ki Jambunathan vd. (2000) yaptıkları çalışmada kültürün aile tutumlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışma grubu Türkiye örneklemini içerdiğinden ebeveyn tutumuna ilişkin bir farklılaşmaya rastlanmamış olabilir. Bununla birlikte özgür irade ve spiritüel iyi oluş üzerinde aileden ziyade içinde yaşanılan toplumun, kültürün etkisi olabilir. Benzer olarak ebeveynlerin aile değer ve inançlarının bireyin değer ve inançları ile uyumlu olması sebebiyle farklılaşma ortaya çıkmamış olabilir. Ek olarak çalışma grubunun yaşları düşünüldüğünde anne ve babanın birey üzerindeki etkisi eskisi azalmış olabileceği düşünülmektedir. Çünkü yaşla birlikte anne babanın tutumunun yanı sıra eğitim, sosyal ilişkiler gibi bireyin özgür irade ve spiritüel iyi oluşunu etkileyen çevresel faktörler bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu bulgu; anne ve babanın çocuk yetiştirme tarzlarının bireylerin karar verme tercihlerini ve spiritüel anlamda iyi oluşlarını şekillendirmekte yetersiz kaldığını, içinde yaşanılan toplumun ve oluşturulan kültürün bu durumda daha baskın olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmadan elde edilen korelasyon bulgusuna göre özgür irade ile spiritüel iyi olma arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek düzeyde özgür iradeye sahip olan bireylerin spiritüel iyi olma düzeyleri de yüksek olarak belirlenmiştir. Klonowicz (2001), özgür iradenin alt boyutlarından olan içsel kontrol odağı ve iyi oluş arasındaki ilişkiyi araştırmış; içsel kontrol odağına sahip olan bireylerin daha yüksek iyi oluşa sahip olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde yapılan bazı araştırmalarda bulgular

Hayata Nasıl Bakıyoruz: Özgür İrade ve Spiritüel İyi Olma

kontrol odağı ile iyi oluş arasında ilişki olduğu yönündedir (Dave vd. 2011; Malhotra ve Suri 2017). İçsel kontrol odağına sahip birey olumlu benlik algısına sahiptir; daha fazla mantıklı kararlar alma eğilimindedir; kendilik algıları, öz saygıları, kişisel sorumluluk düzeyleri diğer gruplara göre daha yüksektir; fiziksel olarak daha sağlıklı ve psikolojik belirtilerden yoksundur (Çoban ve Hamamci 2006; Dağ 1991; Fazey ve Fazey 2001; Ozolins ve Stenström 2003). Bireyin kendine yönelik olumlu tutum ve algılamaları iyi oluş ile ilişkili olduğundan özgür iradenin de bu belirtilen kavramları desteklemesinden dolayı özgür irade ve spiritüel iyi olma arasında ilişki çıkmış olabilir. Bireylerin davranışların sebeplerini dışsal faktörlere atfetmesi, yaşamlarında kendi sorumlulukları olmadığı düşüncesini pekiştirerek onları sorumluluk almaktan uzaklaştırır. İçsel kontrol odağına sahip bireyler, davranışlarında kendilerinin etkili olduğuna inanırlar bu sebeple davranışlarının sorumluluğunu almaya yatkındırlar (Rotter 1954). Brewin ve Shapiro (1984) içsel kontrol odağı ile sorumluluk arasında ilişki olduğunu söyler. Benham (1995) ise içsel kontrol odağının bireyi sorumluluk almaya yönelttiğini ortaya koymuştur. Bununla beraber sorumluluk sahibi olmak ile öznel iyi oluş arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Doğan 2013). Özgür olmanın anlamı kişinin yaşamı boyunca hayatıyla ilgili sorumluluk alarak karar vermesidir. Kişinin yaşamında kendi etkisini görmesi onu iyi olma haline yaklaştırır (Özen 2010). Öte taraftan birey davranışlarının dışarıdan belirlendiğine inanıyorsa hayatını düzenlemek için girişimde bulunmaz. Yaşadığı olumsuz deneyimlerde 'bu benim kaderim, hayatım önceden yazılmış, yaşadıklarım atalarımın kalanları' gibi düşüncelere kapılabilir. Çözüm yolu üretmediği için de kendini tam olarak iyi hissetmez. Bu sebeple özgür irade puanları yüksek olan bireylerin spiritüel iyi olma puanlarının yüksek çıktığı düşünülmektedir. Tüm bunlardan hareketle bireyin spiritüel olarak iyi hissetmensin kendi iradesinde olduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen son bulguya göre, kaderci belirlenimcilik, bilimselci belirlenimcilik, rastgelelik durumları ve spiritüel iyi olma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bunun sebebi araştırmadaki çalışma grubunun özelliklerinden kaynaklı olabilir. Öyle ki çalışma grubunun kendini tanıma, amaca yönelik yaşama, bir üst güce veya evrene bağlılık hissi gibi unsurları gibi spiritüel deneyimler ile ilişkisi olmayabilir. Çalışma grubun üniversite ağırlıklı olması, spiritüelliğe olan ilginin daha düşük olabileceği bir olasılığını düşündürmektedir. McNamara Barry vd. (2010) yaptıkları çalışmada gençlerin bağımsızlık ve bireysellik arayışıyla birlikte spiritüellikten uzaklaştığına değinmişlerdir. Benzer olarak Wink ve Dillon (2003) spiritüel eylem ve düşüncelerin ilerleyen yaşlarda yoğunlaştığını söyler. Bunun yanı sıra, uygulamaya katılan bireylerin büyük bir kısmının hasta, kanser, kayıp yaşayan gibi zorlu deneyimler yaşayan kişiler olması mümkündür. Bu durum, grup içerisinde spiritüelliğe daha fazla eğilim gösteren bireylerin bulunmasına neden olabilir. Bu durum, çeşitli sosyal ve demografik özelliklere sahip gruplar arasında spiritüellik algısının farklılaştığını göstermektedir.

Sonuç olarak araştırmanın bütün bulgularına göre genel bir çıkarım yapmak gerekirse özgür irade ile davranışlarda bulunduğca spiritüel iyi olma artmaktadır. Aynı zamanda bu ilişkideki farklılıkları açıklamada cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum ve ebeveyn tutumlarından yararlanılmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye’de ilk defa özgür irade ve belirlenimciliğin spiritüel iyi olma ile ilişkisi incelenmiştir. İlgili alanyazında özgür irade ve belirlenimciliğin felsefi olarak ele alınması; psikoloji bilimindeki duygu, düşünce ve davranışlarımız ile ilişkisinin yer bulmaması bu çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Bu sebeple sonraki araştırmalarda özgür irade ile ilgili olabilecek benlik saygısı, toplumsal cinsiyet, olumlu duygular, psikolojik dayanıklılık gibi kavramlar incelenmesi alana fayda sağlayacaktır.

Kadınların dini tutum, davranış ve yaşayış puanları ülkemizde birçok çalışmada yüksek olarak bulunmuştur. Kadınların dini tutum, davranış ve yaşayış puanlarının yüksek çıkması, cinsiyet temelli dini deneyimlerin ve toplumsal normların etkisini yansıtabilir. Bu durumu daha iyi anlamak için cinsiyet temelli dini deneyimlerin ve toplumsal normların nasıl şekillendiğini araştırmak önemlidir. Buradan hareketle araştırmaya dini tutum değişkeni eklenerek tekrardan kadın erkek karşılaştırması yapılabilir.

Özgür irade ve belirlenimcilik üzerine yapılan araştırmaların yetersiz olduğu düşünüldüğünde, kültürel farklılıkların etkilerini ortaya çıkaracak çalışmalara ihtiyaç vardır. Farklı etnik kökenlere sahip gruplardan veri toplamak, araştırmaya derinlik kazandırabilir.

Katılımcıların yaş aralıklarını genişleterek kuşaklar arasındaki özgür irade ve belirlenimcilik inançlarına ilişkin farklılaşmalar incelenebilir. Bununla birlikte boylamsal çalışmalarla bireylerin özgür irade ve belirlenimcilik inançları uzun süreli izlenebilir.

Özgür iradenin ve spiritüel iyi olmanın bireyin yaşamını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde ulaşılan sonuçlar psikoloji alanının alt alanlarında kullanılabilir.

Kaynakça

- Adams, Troy, Janet Bezner, Mary Steinhardt. 1997. "The Conceptualization and Measurement of Perceived Wellness: Integrating Balance Across and Within Dimensions". *American Journal of Health Promotion* 11(3): 208-18.
- Alper, Sinan, Nebi, Sümer. 2017. "Özgür İrade ve Belirlenimcilik Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlaması ve Psikometrik Özellikleri". *Türk Psikoloji Yazıları* 20(30): 26-35.
- Alquist, Jessica L., Sarah E. Ainsworth, Roy F. Baumeister. 2013. "Determined to Conform: Disbelief in Free Will Increases Conformity". *Journal of Experimental Social Psychology* 49(1): 80-86.
- Baumeister, Roy F. 2008. "Free Will in Scientific Psychology". *Perspectives on Psychological Science* 3(1): 14-19.
- Baumeister, Roy F., Lauren E. Brewer. 2012. "Believing Versus Disbelieving in Free Will: Correlates and Consequences". *Social and Personality Psychology Compass* 6(10): 736-45.

- Baumeister, Roy F., C. J. Clark, S. Lau. 2022. "Determinism. In V. Glavineau (Ed.)". *The Palgrave Encyclopedia of Possibility*. London, UK: Palgrave.
- Baumeister, Roy F., E. J. Masicampo, C. Nathan DeWall. 2009. "Prosocial Benefits of Feeling Free: Disbelief in Free Will Increases Aggression and Reduces Helpfulness". *Personality and Social Psychology Bulletin* 35(2): 260-68.
- Baumeister, Roy F., Andrew E. Monroe. 2014. "Recent Research on Free Will". ss. 1-52 içinde *Advances in Experimental Social Psychology*. C. 50. Elsevier.
- Bem, Sandra Lipsitz. 1983. "Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development: Raising Gender-Aschematic Children in a Gender-Schematic Society". *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 8(4): 598-616.
- Benham, J. Michelle. 1995. "Fostering Self-Motivated Behavior, Personal Responsibility, and Internal Locus of Control in the School Setting."
- Berk, L. 2015. *Child Development*. 9. Ed. Pearson Higher Education AU.
- Betancourt, Hector, Steven R. López. 1993. "The Study of Culture, Ethnicity, and Race in American Psychology." *American Psychologist* 48(6): 629-37.
- Borja Jimenez, K. C., A. R. Abdelgabar, L. De Angelis, L. S. McKay, C. Keyzers, V. Gazzola. 2020. "Changes in Brain Activity Following the Voluntary Control of Empathy". *NeuroImage* 216: 116529.
- Brewin, Chris R., David A. Shapiro. 1984. "Beyond Locus of Control: Attribution of Responsibility for Positive and Negative Outcomes". *British Journal of Psychology* 75(1): 43-49.
- Büyüköztürk, Şener. (2004). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Pegem A Yayıncılık
- Caruso, Gregg D. 2012. "The Folk Psychology of Free Will: An Argument Against Compatibilism". *KRITERION – Journal of Philosophy* 26(1): 56-89.
- Çalışkan, Şüheda, Bülent Dilmaç. 2022. "Evli Bireylerde Manevi İyi Oluş, Ailede Yılmazlık ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11(1): 113-27.
- Çarkoğlu, Ali, Kalaycıoğlu, Ersin. (2009). "Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma". İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Çoban, Aysel Esen, Zeynep Hamamcı. 2006. "Kontrol Odakları Farklı Ergenlerin Karar Stratejileri Açısından İncelenmesi". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2): 393-402.
- Daaleman, T. P., B. B. Frey. 2004. "The Spirituality Index of Well-Being: A New Instrument for Health-Related Quality-of-Life Research". *The Annals of Family Medicine* 2(5): 499-503.
- Dağ, İ. 1991. "Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)'nin Üniversite Öğrencileri için Güvenirliği ve Geçerliliği". *Psikoloji dergisi* 7(26): 10-16.
- Dayapoğlu, Nuray, Neşe İşcan Ayyıldız, Demet Şeker. 2021. "Determination of health fatalism and the factors affecting health fatalism in patients with epilepsy in the North of Turkey". *Epilepsy and Behavior*, 115: 107641.
- Dave, Rachna, K. N. Tripathi, Poonam Singh, Rakhi Udainiya. 2011. "Subjective Well-Being, Locus of Control and General Self-Efficacy Among University Students." *Amity Journal of Applied Psychology* 2(1): 28-32.

- Demir, Ramazan, Ahmet Tanhan, İlhan Çiçek, İbrahim Yerlikaya, Sevilay Çırak Kurt, Büşra Ünverdi. 2021. "Yaşam Kalitesinin Yordayıcıları Olarak Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu". *Yaşadıkça Eğitim* 35(1): 192-206.
- Demirci, İbrahim, Ali Haydar Şar. 2017. "Kendini Bilme ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6(5): 2710-28.
- Diener, Ed. 2009. "Subjective Well-Being". In Diener (Ed) *The Science of Well-Being*. C. 37, *Social Indicators Research Series*, pp. 11-58. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Diener, Ed, Micaela Y. Chan. 2011. "Happy People Live Longer: Subjective Well-Being Contributes To Health And Longevity: Health Benefits of Happiness". *Applied Psychology: Health and Well-Being* 3(1): 1-43.
- Doğan, Tayfun. 2013. "Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş". *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 1(14): 56-64.
- Doğan, Tayfun, Ali Eryılmaz. 2013. "An Examination of The Relationships Between Self-Esteem and Subjective Well-Being". *Pamukkale University Journal of Education* 33(Ocak): 107-17.
- Dupuis, Sherry L., Bryan J. A. Smale. 1995. "An Examination of Relationship Between Psychological Well-Being And Depression And Leisure Activity Participation Among Older Adults". *Loisir et Société / Society and Leisure* 18(1): 67-92.
- Ekşi, Halil, Cem Boyalı, Durmuş Ümmet. 2019. "Öğretmen Adaylarının Spiritüel İyi Oluş İle Yaşamda Anlam Değişkenlerinin Psikolojik Dayanıklılığı Yordaması: Bir Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Denemesi". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 27(4): 1695-1704.
- Ellison, Craig W. 1983. "Spiritual well-Being: Conceptualization and Measurement". *Journal of Psychology and Theology* 11(4): 330-38.
- Erikson, Erik H. 2018. "İnsanın Sekiz Evresi". Çev: G. Akkaya). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Fazey, Della M. A., John A. Fazey. 2001. "The Potential for Autonomy in Learning: Perceptions of Competence, Motivation and Locus Of Control in First-Year Undergraduate Students". *Studies in Higher Education* 26(3): 345-61.
- Feldman, Gilad, Roy F. Baumeister, Kin Fai Ellick Wong. 2014. "Free Will Is About Choosing: The Link Between Choice And The Belief in Free Will". *Journal of Experimental Social Psychology* 55: 239-45.
- Feldman, Gilad, Subramanya Prasad Chandrashekar. 2018. "Laypersons' Beliefs and Intuitions About Free Will And Determinism: New Insights Linking The Social Psychology and Experimental Philosophy Paradigms". *Social Psychological and Personality Science* 9(5): 539-49.
- Frankl, V. E. 2021. "İnsanın Anlam Arayışı (Ö. Yılmaz, Çev.; 109. Baskı)". *Okuyan Us Yayınevi*.
- Grant, Faren, Constance Guille, Srijan Sen. 2013. "Well-Being and The Risk of Depression Under Stress" Ed. Laks. *PLoS ONE* 8(7): e67395.
- Greenhaus, Jeffrey H., Arthur G. Bedeian, Kevin W. Mossholder. 1987. "Work Experiences, Job Performance, and Feelings of Personal and Family Well-Being". *Journal of Vocational Behavior* 31(2): 200-215.
- Hawks, Steven R., Melisa L. Hull, Rebecca L. Thalman, Paul M. Richins. 1995. "Review of Spiritual Health: Definition, Role, and Intervention Strategies in Health Promotion". *American Journal of Health Promotion* 9(5): 371-78.

- Jambunathan, Saigeetha, Diane C. Burts, Sarah Pierce. 2000. "Comparisons of Parenting Attitudes among Five Ethnic Groups in the United States". *Journal of Comparative Family Studies* 31(4): 395-406.
- Jourard, Sidney M., Richard M. Remy. 1955. "Perceived Parental Attitudes, the Self, and Security." *Journal of Consulting Psychology* 19(5): 364-66.
- Kamya, Hugo A. 2000. "Hardiness and Spiritual Well-Being Among Social Work Students: Implications for Social Work Education". *Journal of Social Work Education* 36(2): 231-40.
- Kankoç, Rümeyza. 2019. "Özgür İradeye Yönelik Genel Yaklaşımlar, Özgür İradenin Nörobilimsel Açıdan İncelenmesi ve Özgür İradenin Varlığı Sorununun Tıp Etiğine Etkileri". *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 6(4): 154-164
- Karademir, Tuğçe, Sema Eryücel. 2023. "Attitudes to Violence and Spiritual Well-Being among Married Individuals". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran): 77-99. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1257691>
- Karasar, Niyazi. 2014. "Bilimsel Araştırma Yöntemi, (26. Baskı)". Ankara: Nobel Yayınevi 76-80.
- Kaya, Alim, Binaz Bozkur. 2017. "Kadercilik Eğilimi ile Özyeterlik İnancı ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Ege Eğitim Dergisi* 18(1): 124-45.
- Keller, Heidi, Patricia M. Greenfield. 2000. "History and Future of Development in Cross-Cultural Psychology". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 31(1): 52-62.
- Keller, Johannes. 2005. "In Genes We Trust: The Biological Component of Psychological Essentialism and Its Relationship to Mechanisms of Motivated Social Cognition." *Journal of Personality and Social Psychology* 88(4): 686-702.
- Kermen, Umut, Nurcan İlçin Tosun, Uğur Doğan. 2016. "Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşun Yordayıcısı Olarak Sosyal Kaygı". *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 2(1): 20-29.
- Klonowicz, Tatiana. 2001. "Discontented People: Reactivity and Locus of Control as Determinants of Subjective Well-being". *European Journal of Personality* 15(1): 29-47.
- Libet, Benjamin. 1999. "Do We Have Free Will?" *Journal of Consciousness Studies* 6(8-9): 47-57.
- Malhotra, Richa, Sushma Suri. 2017. "Locus of Control and Well-Being Among College Students". *Indian Journal of Positive Psychology* 8(2): 231-36.
- Maoz, Uri, Gideon Yaffe, Christof Koch, Liad Mudrik. 2019. "Neural Precursors of Decisions That Matter-an ERP Study of Deliberate and Arbitrary Choice". *eLife* 8: e39787.
- Martin, Elizabeth, Robert Hine. 2008. *A Dictionary of Biology*. 6. bs. Oxford University Press.
- McGinnies, Elliott, Lena A. Nordholm, Charles D. Ward, Duangduen L. Bhanthumnavin. 1974. "Sex and Cultural Differences in Perceived Locus of Control among Students in Five Countries." *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42(3): 451-55.
- McNamara Barry, Carolyn, Larry Nelson, Sahar Davarya, Shirene Urry. 2010. "Religiosity and Spirituality during the Transition to Adulthood". *International Journal of Behavioral Development* 34(4): 311-24.
- Ong, Anthony D., C. S. Bergeman, Toni L. Bisconti, Kimberly A. Wallace. 2006. "Psychological Resilience, Positive Emotions, and Successful Adaptation to Stress in Later Life." *Journal of Personality and Social Psychology* 91(4): 730-49.

- Ozolins, Andrejs R., Ulf Stenström. 2003. "Validation of health locus of control patterns in Swedish adolescents." *Adolescence* 38(152).
- Özen, Yener. 2010. "Kişisel Sorumluluk Bağlamında Öznel ve Psikolojik İyi Oluş Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *Dicle üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi* (4): 46-58.
- Pargament, Kenneth I., Annette Mahoney. 2001. "Spirituality: Discovering and Conserving the Sacred". ss. 646-60 içinde *Handbook of Positive Psychology*, Ed. Snyder, Lopez. Oxford University Press New York, NY.
- Paulhus, Delroy L., Jasmine M. Carey. 2011. "The FAD-Plus: Measuring Lay Beliefs Regarding Free Will and Related Constructs". *Journal of Personality Assessment* 93(1): 96-104.
- Preece, Peter F. W., John H. Baxter. 2000. "Scepticism and Gullibility: The Superstitious and Pseudo-Scientific Beliefs of Secondary School Students". *International Journal of Science Education* 22(11): 1147-56.
- Rotter, Julian B. 1954. *Social Learning and Clinical Psychology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc.
- Sarıçam, Hakan. 2021. *Genç Yetişkinler ile Yaşlıların Otantiklik, Yaşamda Anlam, Mutluluk, Affedicilik ve Yalnızlık Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Sarıçam, Hakan. 2014. "Düşünsel (Manevi) İyi Olma Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özellikleri". ss. 01-03 içinde *YILDIZ International Conference on Educational Research and Social Sciences (YICER-2014) September*.
- Sarkissian, Hagop, Amita Chatterjee, Felipe De Brigard, Joshua Knobe, Shaun Nichols, Smita Sirker. 2010. "Is Belief in Free Will a Cultural Universal?" *Mind & Language* 25(3): 346-58.
- Segall, M. H. 1986. "Culture and Behavior: Psychology in Global Perspective". *Annual Review of Psychology* 37(1): 523-64.
- Seligman, Martin EP. 2011. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*. Simon and Schuster.
- Silifke, A. Faruk. (2018). "Bilinç, Benlik ve Özgür İrade Ekseninde Bir Anlaşmazlık: Saf Süre İndeterminizminin Özgürlükle Uyuşmadığına Dair Nurettin Topçu'nun Bergson'a Yönelik Eleştirileri." *MetaZihin*, 1(1): 77-121.
- Simpson, David B., Dinah S. Cloud, Jody L. Newman, Dale R. Fuqua. 2008. "Sex and Gender Differences in Religiousness and Spirituality". *Journal of Psychology and Theology* 36(1): 42-52.
- Strawson, Galen, Gary Watson. 1998. "Free Will". *Routledge encyclopedia of philosophy*. London: Routledge.
- Stroessner, Steven J., Charles W. Green. 1990. "Effects of Belief in Free Will or Determinism on Attitudes toward Punishment and Locus of Control". *The Journal of Social Psychology* 130(6): 789-99.
- Tsuang, Ming T., John C. Simpson, Karestan C. Koenen, William S. Kremen, Michael J. Lyons. 2007. "Spiritual Well-Being and Health". *Journal of Nervous & Mental Disease* 195(8): 673-80.
- Tunçel, Ceyda. 2014. "Cinsiyet, Meslek Grubu, Yaş ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerinin, Bireylerin Batıl İnançlara Sahip Olma Düzeyleri Üzerindeki Etkileri". Master's Thesis, Başkent Üniversitesi.
- Tuzgöl Dost, Meliha. 2005. "Ruh Sağlığı ve Öznel İyi Oluş". *Eurasian Journal Of Educational Research* 20, 223 - 231.
- Uysal, İbrahim, Abdullah Kiliç. 2022. "Normal Dağılım İkilemi". *Anadolu Journal of Educational Sciences International* 12(1): 220-48.

- Vohs, Kathleen D., Roy F. Baumeister. 2009. "Addiction and Free Will". *Addiction Research & Theory* 17(3): 231-35.
- Vohs, Kathleen D., Jonathan W. Schooler. 2008. "The Value of Believing in Free Will: Encouraging a Belief in Determinism Increases Cheating". *Psychological Science* 19(1): 49-54.
- Walter, H. 2002. *The Oxford Handbook of Free Will*. Oxford University Press.
- Webster-Stratton, Carolyn, Mary Hammond. 1999. "Marital Conflict Management Skills, Parenting Style, and Early-onset Conduct Problems: Processes and Pathways". *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 40(6): 917-27.
- Wink, Paul, Michele Dillon. 2003. "Religiousness, Spirituality, and Psychosocial Functioning in Late Adulthood: Findings From a Longitudinal Study." *Psychology and Aging* 18(4): 916-24.
- Wolfradt, Uwe, Susanne Hempel, Jeremy N. V. Miles. 2003. "Perceived Parenting Styles, Depersonalisation, Anxiety and Coping Behaviour in Adolescents". *Personality and Individual Differences* 34(3): 521-32.
- Wood, Stephen, Lilian M. De Menezes. 2011. "High Involvement Management, High-Performance Work Systems and Well-Being". *The International Journal of Human Resource Management* 22(7): 1586-1610.
- Wulff, David M. 1991. *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*. John Wiley & Sons.
- Yalçınkaya, Akansel. 2014. "Bilim felsefesinde Belirlemlilik Tartışmaları: Eleştirel Gerçekçi Bir Giriş". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1: 1-21.
- Yıldız, Fatma Nur, Ferhat Kardeş. 2021. "Ergenlerde Akademik Öz-Yeterlik, İçsel Motivasyon, Azim ve Psikolojik Dayanıklılığın İyi Oluş ile İlişkisinin İncelenmesi". *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1073-1099.
- Yurt, Neslihan, Arzu Özyürek. 2023. "Ebeveyn Tutumları ile Okul Öncesi Çocukların Sosyal Değer Kazanımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 21(45): 129-50.
- Zeidner, Moshe. 1998. *Test anxiety: The State of The Art*. Plenum Press.

